

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

УДК 378.012.11.234

М. Васильєва-Халатникова, канд. пед. наук, асист.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

КРИТЕРІЙ ТА ПОКАЗНИКИ РІВНІВ СФОРМОВАНOSTІ ПРОФЕСІЙНОЇ РЕФЛЕКСІЇ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Професійна діяльність майбутніх соціальних педагогів невід'ємно пов'язана з необхідністю постійної взаємодії з маргінальними та соціально-неадаптованими групами населення, що зумовило ускладнення самої професійної діяльності та особливі вимоги до їх професійної підготовки. У той же час, професійна рефлексія як складова професійної свідомості, виконує функцію узгодження усвідомленого змісту професійної діяльності, власних переживань і почуттів майбутніх соціальних педагогів щодо цієї діяльності.

Для обґрунтування та розробки педагогічної технології формування професійної рефлексії майбутніх соціальних педагогів у вищому навчальному закладі важлива система вихідних критеріїв, що характеризувала предмет цього дослідження.

Ключові слова: соціальний педагог, професійна рефлексія, рівень, критерій, показник.

Постановка проблеми. Проблема вдосконалення професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів у вищому навчальному закладі є однією з найактуальніших у системі вищої школи України. Інтерес до професійного становлення майбутніх соціальних педагогів зумовлений підвищенням соціальної значущості цієї професійної діяльності, стрімким зростанням та розширенням сфер її застосування у суспільстві. Розвиток системи вищої освіти України у сучасних умовах вимагав значних змін в організації процесу професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів у вищому навчальному закладі, зокрема: підвищення рівня методичного та інформаційного забезпечення цього процесу; орієнтації на індивідуалізацію навчання; впровадження новітніх освітніх технологій.

Професійна діяльність майбутніх соціальних педагогів невід'ємно пов'язана з необхідністю постійної взаємодії з маргінальними та соціально-неадаптованими групами населення, що зумовило ускладнення самої професійної діяльності та особливі вимоги до їх професійної підготовки. У той же час, професійна рефлексія як складова професійної свідомості, виконує функцію узгодження усвідомленого змісту професійної діяльності, власних переживань і почуттів майбутніх соціальних педагогів щодо цієї діяльності. Звертаючись до проблеми формування професійної рефлексії майбутніх соціальних педагогів у вищому навчальному закладі, ми мали обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити ефективність педагогічної технології цього процесу.

Для обґрунтування та розробки педагогічної технології формування професійної рефлексії майбутніх соціальних педагогів у вищому навчальному закладі важлива система вихідних критеріїв, що характеризувала предмет цього дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналізуючи останні науково-методологічні та професійні джерела з проблем визначення критеріїв та рівнів сформованості професійної рефлексії у фахівців, можна відмітити: В. О. Бажанова [1], О. О. Байдарову [2], В. П. Беспалько, Ю. Г. Татур [3], О. О. Бізязєву [4], В. З. Вульфова [6], Ю. В. Громико [8], Т. В. Комар [10], І. О. Котик [11], Н. М. Пеньковську [17], О. В. Плахотнік та М. О. Васильєву-Халатникову [16], Н. І. Пов'якель [18], В. В. Пономарьову [19], О. В. Савицьку [12], О. В. Смірнову та О. П. Сопікову [14], В. О. Сластьоніна [13] та інші.

Методологія дослідження. Професійна рефлексія та її функціонування розглядалась через призму категоріального апарату, що склали критерії та рівні сформованості її показників. Було зроблено уточнення змісту вихідних понять: "критерій", "рівень" та "показник".

Відповідно до визначень, наведених у "Енциклопедії освіти" (за заг. ред. В. Г. Кременя) [7, с. 653]: "Критерій (від грец. *kriterion* – ознака для судження) – ознака, на основі якої відбувається оцінка, визначення або класифікація будь-чого, міра оцінки"; показник – характеристика, відповідно до якої можна відстежити розвиток або сформованість будь-якого явища, процесу, об'єкту щодо значення розмірів даного явища в умовах конкретного місця та часу; рівень – відповідний ступінь сформованості будь-чого".

У "Словнику-довіднику з соціальної роботи" (під заг. ред. Е. І. Холостової) зазначено [264, с. 278]: "Критерій – ознака, на підставі якого проводиться оцінка, визначення або класифікація будь-чого; показник – результати, підсумки будь-якої діяльності; рівень – головний параметр критерію, що визначає його міру".

У "Словнику з соціальної педагогіки" (автор-упорядник Л. В. Малдахаєв) підкреслено [15, с. 198]: "Критерій – це математичне або фізичне, якісне чи будь-яке інше мовне уявлення, яке при функціонуванні будь-якої системи самозадовольняється шляхом його мінімізації або максимізації; показник – характеристика, згідно з якою можна судити про розвиток будь-якого явища, процесу, об'єкту, про значення розмірів даного явища в умовах конкретного місця та часу; рівень – ступінь величини, розвитку, значущості будь-чого".

Згідно з "Філософським словником" (під загальною редакцією І.Т. Фролова) [20, с. 253]: "Критерій – це мірило, що дає можливість оцінювати те, про що йде мова або оцінювати змісти взагалі у будь-якій системі; показник – об'єктивна інформація, як правило, кількісна, що дозволяє судити про властивості або стан будь-якого об'єкта; рівень – головний параметр критерію, що визначає його міру".

Виходячи з визначення професійної рефлексії майбутніх соціальних педагогів у вищому навчальному закладі, ми визначили, що критерій – сукупність професійно-важливих складових, які впливають на формування професійної рефлексії майбутніх соціальних педагогів; показник – характеристики цих складових; рівень – відповідний ступінь сформованості професійної рефлексії майбутніх соціальних педагогів.

І.Ф. Ісаєв підкреслював [9, с. 53–101], що існували загальні вимоги до визначення та обґрунтування критеріїв, вони розкривали основні закономірності розвитку та формування особистості фахівців, встановлювали зв'язки між компонентами досліджуваної системи та мали не менше трьох ознак. Можна відмітити, що критерії, які відображали специфіку професійної рефлексії майбутніх соціальних педагогів, мають бути розкриті

через показники (кількісні ознаки), причому показники підкреслюють ступінь виразності критеріїв. Діяльність майбутніх соціальних педагогів останніми роками зазнала певних змін, а професійна рефлексія виступала досягнутою досконалістю та поєднала у собі мету та цінності, норми та зразки цієї діяльності; вона розглядалася через призму категоріального ряду, кожен елемент якого відповідав основним рівням аналізу.

На сьогодні дослідники істотно розходяться у поглядах щодо критеріїв професійної рефлексії майбутніх фахівців. В.О. Бажанов [1, с. 73 – 89] виокремив критерії професійної рефлексії, такі як: готовність та здатність фахівця творчо усвідомлювати та долати проблемно-конфліктні ситуації; вміння знаходити нові змісти та цінності; вміння адаптуватися до незвичних міжособистісних відносин; вміння ставити та вирішувати неординарні практичні завдання.

О.О. Бізяєва [4, с. 48] визначила двопланову концептуальну модель професійної рефлексії, що складалася з двох рівнів:

- операційний рівень (конструктивно-виконавчі, мотиваційні, прогностичні аспекти, що відбиваються у рефлексивній свідомості);
- власне особистісний рівень (професійно-особистісна суб'єктна орієнтація фахівця у його професійній діяльності та особистісна, суб'єктна включеність у рефлексивну ситуацію).

В.З. Вульф [6, с. 71–79] розмежував професійну рефлексію та спеціалізовану професійну рефлексію. Він підкреслював, що професійна рефлексія – це співвіднесення себе, можливостей свого "Я" з тим, чого вимагала обрана діяльність, у тому числі з існуючими уявленнями про неї, а спеціалізована професійна рефлексія розумілася ним так само, як і професійна рефлексія, але у змісті, пов'язаному зі специфікою діяльності та власним досвідом.

Н.І. Пов'якель [18, с. 3–6] розрізняв наступні критерії рефлексивної діяльності фахівця: *мотиваційно-цільовий* (потреба у рефлексивній діяльності, позитивне ставлення та інтерес до вдосконалення професійної рефлексії, усвідомлення цілей використання професійної рефлексії); *когнітивно-операційний* (знання, що конкретизували теоретичні основи професійної рефлексії, професійні уміння фахівця під час здійснення рефлексивної діяльності); *афективний* (емоції, які супроводжували практичні дії фахівця під час здійснення рефлексивної діяльності, відчуття впевненості в успіху); *оцінний* (оцінка, самооцінка та контроль рефлексивної діяльності); *вольовий* (особистісні якості, що сприяли ефективній рефлексивній діяльності).

Ю. В. Громико [8, с. 4–36] критеріями рефлексії називав: природність; цілісність; технологічність.

О. В. Смірнова та О.П. Сопіков [14, с. 123] виокремлювали критерії рефлексії: глибина рефлексії; складність рефлексії; істинність рефлексії.

Т.В. Комар [10, с. 2–24] визначала наступні критерії професійної рефлексії: достатність рефлексивних знань; ставлення фахівця до професійної рефлексії та рефлексивної діяльності; власне рефлексивна поведінка фахівця.

Показниками *першого критерія* професійної рефлексії – достатність рефлексивних знань – виступали проблемність та конфліктність. Цей критерій був представлений високим, середнім та низьким рівнями, на кожному з яких розглядалися такі ознаки, як глибина, диференційованість та складність. *Другим критерієм* професійної рефлексії виступав критерій ставлення фахівця до професійної рефлексії та рефлексивної діяльності, показниками якого були цінність та перетворю-

ємість. Характеризуючи цей критерій, вона розрізняла високий, середній та низький рівні. Ознаками на кожному рівні виступали дієвість ставлення до власної професійної рефлексії та рефлексивної діяльності та позиційного відношення. *Третім критерієм* професійної рефлексії була власне рефлексивна поведінка фахівця. Показники цього критерію: особистісна орієнтованість, професійна адекватність. Як ознаки рівнів сформованості власне рефлексивної поведінки виступили технологічність та цілісність.

І. О. Котик [11, с. 2–20], підкреслювала наступні критерії професійної рефлексії: мета; способи; результати діяльності. Першому критерію відповідали показники: оцінка вимог до ідеалу аксіологічних позицій; постановка цілі на основі діагнозу – аналізу – прогнозу; корекція мети відповідно до ціннісних вимог до діяльності. Другому критерію – оцінка логічних шляхів діяльності; оцінка логічних можливостей діяльності; виявлення готовності до перегляду своїх дій. Третьому критерію – оцінка ефективності діяльності, прогноз кінцевого результату діяльності, оцінка значущості продукту діяльності, виходячи з внутрішніх та зовнішніх критеріїв якості, відвідальності за діяльністю.

Н. М. Пеньковська [17, с. 2–20], охарактеризувала наступні критерії професійної рефлексії: представленість в образі "Я" минулого, сьогодення, майбутнього; експансивність (у сфері професійних якостей); відкритість, активність образу "Я", високий ступінь глибини, протяжність та точність рефлексії; оперативність рефлексивного стилю; здатність до особистісної децентрації.

В. В. Пономарьова [19, с. 136], розглядала професійну рефлексію, визначаючи її як психологічний механізм самовдосконалення та самоактуалізації, що проявлявся у здатності фахівця займати аналітичну позицію відносно себе та своєї діяльності. Для визначення рівня сформованості професійної рефлексії вона запропонувала наступну систему критеріїв: визначення мети професійної підготовки майбутніх фахівців відповідно до вікових особливостей; організація діяльності, спрямованої на закріплення професійно важливих якостей майбутніх фахівців; створення навчальних ситуацій професійної взаємодії, що спрямовані на розвиток професійного мислення; творче застосування набутих знань у професійній діяльності; удосконалення навчальних програм майбутніх фахівців відповідно до підвищення рівня професійної підготовки.

О.В. Савицька [12, с. 2–24] визначала сформованість професійної рефлексії на наступних рівнях: *номінативний* (інтерпретація поведінки підміняється описом, переказом, номінацією дій та вражень); *"фатальний"* ("екстернальна" інтерпретація); *спотворений* (викривлене сприйняття та інтерпретація суб'єктом власних вчинків та поведінки інших людей, заперечення можливості іншої інтерпретації); *"зациклений"* (інтерпретація одноманітна за типами та темами рефлексії, підвищений вміст міжособистісної рефлексії); *пасивно-адекватний* (власна психологічна інтерпретація, її адекватність, не призводить до формування адекватної дії, знання власних слабких сторін не породжує їх подолання); *конструктивний* (гармонійне поєднання рефлексії, спрямованої на себе та інших, що породжувала творчу самореалізацію особистості).

В.О. Сластьонін [13, с. 48–57], охарактеризував наступні рівні професійної рефлексії: *інтуїтивний* (вирішення завдань відбувається на основі оволодіння сукупністю деяких професійних умінь інтуїтивно); *репродуктивний* (завдання виконуються за інструкцією чи правилами); *репродуктивно-творчий* (завдання виконуються успішно, але в нових ситуаціях важко орієнтува-

тися); *творчо-репродуктивний* (типові завдання вирішуються успішно, але не є при цьому оригінальними; недостатньо розвинені навички прогнозування); *творчий* (завдання вирішуються на творчому рівні, способи вирішення вирізняються оригінальністю, пошуком нових методів та засобів).

В.П. Беспалько, Ю.Г. Татур [3, с. 67] сформулювали рівні рефлексивної діяльності: *репродуктивний* з допомогою (співвідношення компонентів завдання: мети, умов вирішення та результату); *репродуктивний* без допомоги (мета має на увазі загальновідомі дії; виявляються вміння алгоритмічного пошуку, що базується на розумінні мети); *евристичний* або пошуковий (здатність вирішувати ситуацію професійної взаємодії, використовуючи різні способи дій для досягнення мети); *творчий* (вирішення проблем ситуації професійної взаємодії, що завершується отриманням нового знання).

Результати. На основі проаналізованих підходів до визначення рівнів сформованості професійної рефлексії, з урахуванням специфічних особливостей соціальної педагогіки як виду діяльності було конкретизовано критерії та показники рівнів сформованості професійної рефлексії майбутніх соціальних педагогів.

Конкретизували п'ять критеріїв сформованості професійної рефлексії майбутніх соціальних педагогів: мотиваційний; теоретичний; практичний; оціночний; творчо-пошуковий (рис. 1).

Перший критерій сформованості професійної рефлексії майбутніх соціальних педагогів – *мотиваційний* – можна охарактеризувати наступними показниками: прагнення до професійного самовизначення, розвитку, самовдосконалення, усвідомлення необхідності знань із професійної рефлексії для власної діяльності, пізнавальний інтерес і позитивне ставлення до використання рефлексивних знань у професійній діяльності, морально-правова відповідальність за результати власної діяльності.

Теоретичний критерій представлений показниками: загальне розуміння понять "рефлексія", "професійна рефлексія" та "професійна рефлексія соціального педагога", знання підходів та концепцій дослідження проблеми рефлексії в межах філософської, психологічної та педагогічної наукової літератури, розуміння місця та функцій професійної рефлексії соціального педагога у професійній діяльності.

Практичний критерій представлений показниками: розуміння та використання авторських методик професійної рефлексії для майбутніх соціальних педагогів ("Становлення соціального педагога як професіонала", "Рефлексивний аналіз ситуації професійної взаємодії соціального педагога та клієнта соціальної педагогіки", "Особистість клієнта соціальної педагогіки у конкретній ситуації професійної взаємодії", "Ефективність професійної діяльності соціального педагога", "Рефлексивний аналіз професійного досвіду в галузі соціальної педагогіки (ретроспективний, сучасний, перспективний)", "Клієнти соціального педагога").

Оціночний критерій: власна професійна позиція, самооцінка себе як професіонала, критичний аналіз результатів діяльності.

П'ятий критерій сформованості професійної рефлексії майбутніх соціальних педагогів – *творчо-пошуковий* – можна охарактеризувати наступними показниками: здатність визначати професійну проблему та шляхи її розв'язання, прагнення до інновацій у діяльності, використання професійної рефлексії у ситуаціях професійної взаємодії з клієнтами соціальної педагогіки.

На основі конкретизованих критеріїв та показників сформованості професійної рефлексії соціального педагога ми визначили рівні сформованості професійної рефлексії майбутніх соціальних педагогів: високий (творчий); середній (достатній); низький (недостатній) (рис. 2).

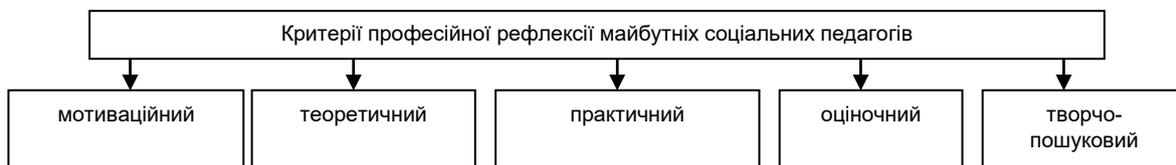

Рис. 1. Критерії професійної рефлексії соціального педагога

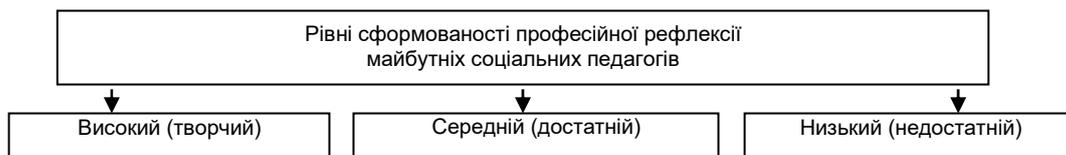

Рис. 2. Рівні сформованості професійної рефлексії майбутніх соціальних педагогів

У нашому дослідженні рівні сформованості професійної рефлексії майбутніх соціальних педагогів відповідно до критеріїв та показників професійної рефлексії мали наступні якісні характеристики:

- *високий (творчий) рівень*: майбутні соціальні педагоги розуміли значення понять "рефлексія", "професійна рефлексія", "професійна рефлексія соціального педагога"; мали високий рівень знань щодо підходів та концепцій дослідження проблеми рефлексії в межах філософської, психологічної та педагогічної наукової літератури; знали та розуміли авторські методики професійної рефлексії для майбутніх соціальних педагогів; ефективно використовують знання щодо теорії та методики професійної рефлексії на практиці; постійно здійснюють всебічний аналіз ситуацій професійної взаємодії, результатів професійної діяльності, себе як професіоналів. Вони легко взаємодіють з клієнтами соціальної педагогіки на

основі аналізу їх станів, очікувань, уявлень; знаходять підхід до кожного клієнта соціальної педагогіки; встановлюють професійні зв'язки у сфері діяльності. Приймають проблеми клієнтів соціальної педагогіки, здатні до подолання егоцентричності; мають загальну позитивність відносно клієнтів соціальної педагогіки. Безоціночно сприймають клієнтів соціальної педагогіки; визнають їх погляди; терплячі, милосердні щодо інших. Активний пошук нових, нестандартних шляхів вирішення виникаючих професійних проблем, відсутність стереотипів мислення, гнучкість у прийнятті рішень. Системно планують, виконують та контролюють власну професійну діяльність; здатні до мотивації себе та клієнтів соціальної педагогіки; наявні організаторські здатності у професійній діяльності. Об'єктивні у сприйнятті себе як професіоналів; критично ставляться до себе; постійно прагнуть до самовдосконалення та творчої діяльності;

• *середній (достатній) рівень*: майбутні соціальні педагоги розуміють значення понять "рефлексія", "професійна рефлексія", "професійна рефлексія соціального педагога"; мають достатній рівень знань щодо підходів та концепцій дослідження проблеми рефлексії в межах філософської, психологічної та педагогічної наукової літератури; знають та розуміють авторські методики професійної рефлексії для майбутніх соціальних педагогів; час від часу використовують знання щодо теорії та методики професійної рефлексії на практиці; здатні до всебічного аналізу ситуацій професійної взаємодії; аналізу результатів професійної діяльності; аналізу себе як професіонала, але не завжди застосовують ці знання на практиці. Не завжди можуть побудувати професійну взаємодію на основі аналізу станів, очікувань, уявлень клієнтів соціальної педагогіки; знайти підхід до кожного клієнта соціальної педагогіки; недостатньо професійних зв'язків у сфері діяльності. Не завжди можуть співчувати, приймати клієнтів соціальної педагогіки, подолати егоцентричність, не завжди є позитивними щодо клієнтів соціальної педагогіки. Безоціночно сприймають клієнтів соціальної педагогіки; визнають їх погляди; терплячі, милосердні щодо інших. Інколи схильні до пошуку нових, нестандартних шляхів вирішення виникаючих професійних проблем, час від часу присутні стереотипи мислення, гнучкість у прийнятті рішень. Не системне планування, виконання та контроль власної професійної діяльності; здатність до мотивації себе та клієнтів соціальної педагогіки; час від часу проявляються організаторські здатності у професійній діяльності. Об'єктивність у сприйнятті себе як професіонала; критичне відношення до себе; прагнення до самовдосконалення та творчої діяльності проявляються час від часу;

• *низький (недостатній) рівень*: майбутні соціальні педагоги не розуміють значення понять "рефлексія",

"професійна рефлексія", "професійна рефлексія соціального педагога"; мають недостатній рівень знань щодо підходів та концепцій дослідження проблеми рефлексії в межах філософської, психологічної та педагогічної наукової літератури; знають та розуміють деякі методики професійної рефлексії соціального педагога; майже не використовують знання щодо теорії та методики професійної рефлексії на практиці; не здійснюють всебічний аналіз ситуацій професійної взаємодії, не мають схильності до аналізу результатів професійної діяльності, не прагнуть до аналізу себе як професіоналів. Мають складнощі у побудові професійної взаємодії на основі аналізу станів, очікувань, уявлень клієнтів соціальної педагогіки, не вміють знайти підхід до кожного клієнта соціальної педагогіки; майже відсутній професійний зв'язки у сфері діяльності. Не вміють співчувати, приймати проблеми клієнтів соціальної педагогіки, подолати егоцентричність; мають негативне відношення до клієнтів соціальної педагогіки. Оціночне сприйняття клієнтів соціальної педагогіки, не визнають їх поглядів, проявляють нетерплячість щодо інших. Майже не схильні до пошуку нових, нестандартних шляхів розв'язання виникаючих професійних проблем, наявність стереотипів мислення, відсутність гнучкості у прийнятті рішень. Не схильні до планування, виконання та контролю власної професійної діяльності, не здатні до мотивації себе та клієнтів соціальної педагогіки, організаторські здатності у професійній діяльності фактично не проявляються. Відсутня об'єктивність у сприйнятті себе як професіонала, не критичне відношення до себе; прагнення до самовдосконалення та творчої діяльності майже ніколи не проявляються [7, с. 84–86].

Співвідношення критеріїв, показників та рівнів сформованості професійної рефлексії майбутніх соціальних педагогів представлено у табл. 1.

Таблиця 1

Співвідношення критеріїв, показників та рівнів сформованості професійної рефлексії майбутніх соціальних педагогів

ПРОФЕСІЙНА РЕФЛЕКСІЯ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА – це комплексний соціально-психологічний компонент професійної свідомості, що визначає відношення соціального працівника до самого себе як до суб'єкта професійної діяльності, допомагає здійснювати всебічний аналіз, адекватно діяти і передбачувати наслідки своїх дій у конкретній ситуації професійної взаємодії з клієнтами соціальної педагогіки.

КРИТЕРІЙ	ПОКАЗНИКИ
Мотиваційний	- прагнення до професійного самовизначення; розвитку; самовдосконалення; - усвідомлення необхідності знань із професійної рефлексії для власної діяльності; - пізнавальний інтерес і позитивне ставлення до використання рефлексивних знань у професійній діяльності; - морально-правова відповідальності за результати власної діяльності.
Теоретичний	- загальне розуміння понять "рефлексія", "професійна рефлексія" та "професійна рефлексія соціального педагога"; - знання підходів та концепцій дослідження проблеми рефлексії в межах філософської, психологічної та педагогічної наукової літератури; - розуміння місця професійної рефлексії соціального педагога у професійній діяльності; - розуміння функцій професійної рефлексії соціального педагога.
Практичний	Розуміння та використання авторських методик для майбутніх соціальних педагогів: - "Становлення соціального педагога як професіонала"; - "Рефлексивний аналіз ситуації професійної взаємодії соціального педагога та клієнта соціальної педагогіки"; - "Особистість клієнта соціальної педагогіки у конкретній ситуації професійної взаємодії"; - "Ефективність професійної діяльності соціального педагога"; - "Рефлексивний аналіз професійного досвіду в галузі соціальної педагогіки (ретроспективна, сучасна, перспективна)"; - "Клієнти соціального педагога".
Оціночний	- власна професійна позиція; - самооцінка себе як професіонала; - критичний аналіз результатів діяльності
Творчо-пошуковий	- здатність визначати професійну проблему та шляхи її розв'язання; - прагнення до інновацій у діяльності; - використання професійної рефлексії у ситуаціях взаємодії з клієнтами соціальної педагогіки

↓ ↓ ↓

РІВНІ СФОРМОВАНOSTІ ПРОФЕСІЙНОЇ РЕФЛЕКСІЇ
МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ

↓ ↓ ↓

Високий (творчий)	Середній (достатній)	Низький (недостатній)
Високий рівень знань, умінь та навичок професійної рефлексії соціального педагога. Системне використання їх у діяльності. Самооцінка себе як професіонала повністю відповідає дійсності. Постійне прагнення до самовдосконалення та інновацій у діяльності.	Середній рівень знань, умінь та навичок професійної рефлексії соціального педагога. Використання їх у діяльності не системне, час від часу. Самооцінка себе як професіонала майже відповідає дійсності. Прагнення до самовдосконалення та інновацій у діяльності час від часу.	Низький рівень знань, умінь та навичок професійної рефлексії соціального педагога, майже без використання їх у діяльності. Самооцінка себе як професіонала не відповідає дійсності. Відсутність прагнення до самовдосконалення та інновацій у діяльності

Висновки. Відповідно до завдань дослідження нами були конкретизовані критерії та показники рівнів сформованості професійної рефлексії майбутніх соціальних педагогів; обґрунтовано та розроблено педагогічну технологію формування професійної рефлексії майбутніх соціальних педагогів у вищому навчальному закладі.

На основі проаналізованих підходів до визначення критеріїв та рівнів сформованості професійної рефлексії, з огляду на специфічні особливості соціальної педагогіки як особливого виду діяльності, ми визначили критерії та рівні сформованості показників професійної рефлексії майбутніх соціальних педагогів.

Викладені положення є значущими як ті, що відповідали умовам, були визначені на етапах педагогічної технології формування професійної рефлексії майбутніх соціальних педагогів у вищому навчальному закладі. Цілісне уявлення про професійну рефлексію в межах професійної освіти, обґрунтування та розкриття критеріїв їх показників та рівнів сформованості були необхідною теоретичною передумовою.

Дискусія: Критерії, показники та рівні сформованості професійної рефлексії майбутніх соціальних педагогів є необхідними для визначення педагогічної технології формування професійної рефлексії в умовах вищого навчального закладу.

Список використаних джерел

1. Бажанов В.А. Рефлексия в современном науковедении / В.А. Бажанов // Рефлексивные процессы и управление. – 2002. – Т. 2. – № 2. – С. 73–89.
2. Байдарова О.О. Рефлексивне забезпечення соціального втручання в соціальній роботі [Текст] : автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.05 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2009.
3. Беспалько В.П., Татур Ю.Г. Системно-методическое обеспечение учебно-воспитательного процесса подготовки специалистов / В.П. Беспалько, Ю.Г. Татур. – М.: 1989.
4. Бизяева А.А. Рефлексивные процессы в сознании и деятельности учителя / Бизяева А.А. – СПб.: 1993.
5. Бизяева А.А. Рефлексивные процессы в сознании и деятельности учителя / Бизяева А.А. – СПб.: 1993.
6. Вульф В.Б. Профессиональная рефлексия: потребность, сущность, управление / В.Б. Вульф // Магистр. – 1995. – № 1. – С. 71–79.
7. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008.
8. Громыко Ю.В. Организационно-деятельностные игры как средство развития образования : автореф. дис. на соискание науч. степени д-ра псих. наук : спец. 19.00.13 "Психология развития, акмеология" / Ю.В. Громыко. – М.: МГУ, 1993.
9. Исаев И.Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя высшей школы: воспитательный аспект: Учеб. пособие. / Исаев И.Ф. – М.: Белгород, 1992.
10. Комар Т.В. Особистісна рефлексія як чинник соціального становлення підлітків: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук : спец. 19.00.07 "Педагогічна психологія" / Т.В. Комар. – Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – К., 2003.
11. Котик І.О. Механізми рефлексії у процесі розвитку суб'єктності людини: автореф. дис. на здобуття наук. ступеню канд. психол. наук : 19.00.01 "Загальна психологія, психологія особистості, історія психології" / І.О. Котик / Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – К., 2004.
12. Савицька О.В. Розвиток рефлексії у підлітків: метод. рек. / Кам'янець-Подільський держ. педагогічний ун-т. Кафедра психології / упоряд. Савицька О.В. – Кам'янець-Подільський, 1999.
13. Сластенин В.А. Социальная работа: личность и профессия / В.А. Сластенин // Социальная работа. – 1992. – Вып. № 6. – С. 48–57.
14. Словарь-справочник по социальной работе / [под ред. д-ра ист. наук проф. Е.И. Холодовой]. – М.: Юрист, 2000.
15. Словарь по социальной педагогике. Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Авт. – сост. Л.В. Мардахаев. – М.: Издательский центр "Академия", 2002.

16. Плахотник О.В., Васильева-Халатникова М.О. Професійна рефлексія у діяльності соціального педагога: навчально-методичний посібник. – Київ, 2013.

17. Пеньківська Н.М. Психологічні умови розвитку рефлексії у молодших школярів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.07 "Педагогічна психологія" / Н.М. Пеньківська / Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – К., 2003.

18. Пов'якель Н.І. Професійна рефлексія соціального працівника – практика. / Н.І. Пов'якель // Практична психологія та соціальна робота. – 1998. – № 6–7. – С. 3–6.

19. Пономарева В.В. Психодіагностика рефлексивності як метод соціально-психологічного дослідження управленчеської діяльності / Пономарева В.В. – Ярославль : 2000.

20. Філософський словарь / [под ред. И.Т. Фролова]. – 4-е изд. – М.: Политиздат, 1981.

References

1. Bazhanov V.A. Refleksija v sovremennom naukovedenii / V.A. Bazhanov // Refleksivnye processy i upravlenie. – 2002. – Т. 2. – № 2. – С. 73–89.
2. Baidarova O.O. Refleksivne zabezpechennia sotsialnoho vtruchannia v sotsialnij roboti [Tekst] : avtoref. dys... kand. psichol. nauk: 19.00.05 / Kyivskiy natsionalnyi un-t im. Tarasa Shevchenka. – K., 2009.
3. Bespal'ko V.P., Tatur Ju.G. Sistemno-metodicheskoe obespechenie uchebno-vospitatel'nogo processa podgotovki specialistov / V.P. Bespal'ko, Ju.G. Tatur. – M.: 1989.
4. Bizjaeva A.A. Refleksivnye processy v soznanii i dejatel'nosti uchitelja / Bizjaeva A.A. – SpB.: 1993.
5. Bizjaeva A.A. Refleksivnye processy v soznanii i dejatel'nosti uchitelja / Bizjaeva A.A. – SpB.: 1993.
6. Vul'fov B.Z. Professional'naja refleksija: potrebnost', sushhnost', upravlenie / B.Z. Vul'fov // Magistr. – 1995. – № 1. – С. 71–79.
7. Entsiklopediia osvity / Akad. ped. nauk Ukrainy; holovnyi red. V.H. Kremen. – K.: Yurinkom Inter, 2008.
8. Gromyko Ju.V. Organizacionno-dejatel'nostnye igry kak sredstvo razvitiya obrazovaniya : avtoref. dis. na soiskanie nauch. stepeni d-ra psih. nauk : spec. 19.00.13 "Psihologija razvitiya, akmeologija" / Ju.V. Gromyko. – M.: MGU, 1993.
9. Isaev I.F. Professional'no-pedagogicheskaja kul'tura prepodavatelja vysshej shkoly: vospitatel'nyj aspekt: Ucheb. posob. / Isaev I.F. – M.: Belgorod, 1992.
10. Komar T.V. Osobystisna refleksija yak chynnyk sotsialnoho stanovlennia pidlitkiv: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. psikh. nauk : spets. 19.00.07 "Pedahohichna psichologhiia" / T.V. Komar. – Instytut psichologhii im. H.S. Kostiuka APN Ukrainy. – K., 2003.
11. Kotyk I.O. Mekhanizmy refleksii u protsesi rozvytku subiektnosti liudyny: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupeniu kand. psichol. nauk : 19.00.01 "Zahalna psichologhiia, psichologhiia osobystosti, istoriia psichologhii" / I.O. Kotyk / Instytut psichologhii im. H.S. Kostiuka APN Ukrainy. – K., 2004.
12. Savytska O.V. Rozvytok refleksii u pidlitkiv: metod. rek. / Kamianets-Podil'skyi derzh. pedahohichnyi un-t. Kafedra psichologhii / uporiad. Savytska O.V. – Kamianets-Podil'skyi, 1999.
13. Slastenin V.A. Social'nyj rabotnik: lichnost' i professija / V.A. Slastenin // Social'naja rabota. – 1992. – Vyp. № 6. – С. 48–57.
14. Slovar'-spravochnik po social'noj rabote / [pod red. d-ra ist. nauk prof. E.I. Holostovoj]. – M.: Jurist, 2000.
15. Slovar' po social'noj pedagogike. Ucheb. posobie dlja stud. vyssh. ucheb. zavedenij / Avt. – sost. L.V. Mardahaev. – M.: Izdatel'skij centr "Akademija", 2002.
16. Plakhotnik O.V., Vasylijeva-Khalatnykova M.O. Profesiina refleksija u diialnosti sotsialnoho pedahoha: navchalno-metodychnyj posibnyk. – Kyiv, 2013.
17. Penkovska N.M. Psichologhichni umovy rozvytku refleksii u molodshykh shkolariv : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. psichol. nauk : 19.00.07 "Pedahohichna psichologhiia" / N.M. Penkovska / Instytut psichologhii im. H.S. Kostiuka APN Ukrainy. – K., 2003.
18. Povjakel N.I. Profesiina refleksija sotsialnoho pratsivnyka – praktyka. / N.I. Povjakel // Praktychna psichologhiia ta sotsialna robota. – 1998. – № 6–7. – С. 3–6.
19. Ponomareva V.V. Psichodyahnostyka refleksyvnyosti kak metod sotsyalno-psichologhicheskoho yssledovaniya upravlencheskoj deiatel'nosti / Ponomareva V.V. – Yaroslavl : 2000.
20. Fylosofskiy slovar' / [pod red. Y.T. Frolova]. – 4-e yzd. – M.: Polytyzdat, 1981.

Надійшла до редколегії 06.09.17

Рецензована 12.09.17

М. Васильєва-Халатникова, канд. пед. наук, ассист.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

КРИТЕРИИ И ПОКАЗАТЕЛИ УРОВНЕЙ СФОРМИРОВАННОСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ РЕФЛЕКСИИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ ПО СОЦИАЛЬНОЙ ПЕДАГОГИКЕ

Профессиональная деятельность будущих социальных педагогов неотъемлемо связана с необходимостью постоянного взаимодействия с маргинальными и социально-неадаптированными группами населения, что обусловило осложнения самой профессиональной деятельности и особые требования к их профессиональной подготовке. В то же время, профессиональная рефлексия как составляющая профессионального сознания, выполняет функцию согласования осознанного содержания профессиональной деятельности, собственных переживаний и чувств будущих социальных педагогов по этой деятельности.

Для обоснования и разработки педагогической технологии формирования профессиональной рефлексии будущих социальных педагогов в высшем учебном заведении важна система исходных критериев, характеризовала предмет настоящего исследования.

Ключевые слова: социальный педагог, профессиональная рефлексия, уровень, критерий, показатель.

M. Vasilyeva-Khalatnikova, Phd in pedagogy, assistant
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE INDICATORS OF PROFESSIONAL REFLECTION COMPETENCE OF FUTURE SPECIALISTS IN SOCIAL PEDAGOGY

The article deals with an issue of the specifics of future social educators' professional activity. The necessity to interact with marginal and socially unadapted groups causes certain complication of the professional activity and thus special requirements for their professional training. Professional reflection as a component of professional consciousness fulfills the function of reconciling the conscious content of professional activity, own experiences and feelings of future social educators regarding this activity. For the substantiation and development of pedagogical technology for the formation of professional reflection of future social educators in a higher educational institution, an important system of outcomes that characterized the subject of this research.

Keywords: social teacher, professional reflection, level, criterion, indicator.

УДК 378.096

В. Рижиков, д-р пед. наук, проф.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ЗНАЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ В ЦІЛЬОВІЙ МОДЕЛІ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВИХ

У процесі професійної підготовки майбутніх військовослужбовців необхідно формувати крім професійних знань, навичок та вмінь також професійні якості до яких ми відносимо: мужність, уміння чітко виконувати накази, дисциплінованість, витримка та самовладання, відданість справі, які повинні бути обов'язковою складовою цільової моделі професійної підготовки у вищих військових навчальних закладах. Ефективність професійної діяльності військовослужбовців визначається системою соціально-психологічних, технічних, медико-біологічних, а також специфічних професійних якостей військового.

Ключові слова. Професійні якості, професійна підготовка військовослужбовців, військова освіта.

Вступ. Формування обороноздатності України, удосконалення військового забезпечення відповідно до світового рівня вимагають значного реформування системи підготовки кваліфікованих військових кадрів, спрямованої на розвиток самостійного мислення, формування професійної патріотичної самосвідомості, твердження основних принципів і цінностей, пов'язаних з моральними основами, гуманістичною роллю військових в житті суспільства. Сьогодні потрібна генерація професійних військових, здатних працювати в нових динамічних соціальних, і політичних реаліях.

Для того, що б підготувати сучасного високопрофесійного військового відповідно для фахової підготовки потрібна цільова модель спеціаліста. Якщо сказати простою мовою, зрозумілою для широкого загалу, потрібно "креслення спеціаліста". Особливо це стосується професійної підготовки офіцерського складу збройних сил, де складовими цільової моделі, крім професійної змістової частини (знання, навички та вміння) є психофізіологічна, психолого-фізична як невід'ємні складові професійної підготовки.

Аналіз досліджень та публікацій. В основі підходу до розробки цільової моделі спеціаліста лежить особистісно-діяльний підхід [4, 5, 6] (Л.С. Виготський, О.М. Леонтьєв), сутність якого у встановленні відповідності умов практичної діяльності фахівця та специфіки його посадових функцій і психологічних вимог до особистості. Лукашевич М.П., Сингаївська І.В., Бондарчук О.І. роблять акцент на розгляді цілісної системи "індивідуальність-професія" [9]. У цьому плані вони розглядають цільову модель спеціаліста, як:

- індивідуальність, сформовану до моменту вибору професії;
- індивідуальність на шляху опанування професією, засобів опанування професією;
- індивідуальність як результат професійного становлення.

Професіографічному профілю фахівця присвячені роботи С. П. Бочарової, О. М. Бандурки, Е. В. Землянської, вони наводять у своїх працях приклади професіограми вузько направлених спеціалістів правоохоронних органів. Професіограма уявляє собою структурно-змістовну частину моделі спеціаліста того або іншого профілю, яка відображає вимоги, які ставляться до людини і є характером його професійної діяльності, умовами, які відповідають цій діяльності. [3]. Методику конструювання професіограми розкривають у своїй науковій праці Р. М. Макаров, Л. В. Герасіменко, вони відмічають, що відсутність цільової моделі (соціального замовлення) не дозволяє визначити стратегічний шлях процесу формування сучасного фахівця [8]. При складанні професіограми військовослужбовця необхідно використовувати праці, які закладені в діалектично-матеріальні концепції розвитку сучасної науки. На нашу думку для побудови цільової моделі професійної підготовки військових найбільш доцільним є системний підхід П. К. Анохіна, він надає ствердження, що між фізіологічним і психічним лежить концептуальний місток, який і повинен надати можливість розглядати взаємодію цих двох механізмів як цілісний акт поведінки, направлений на досягнення конкретного кінцевого результату. Системний підхід П. К. Анохіна повною мірою